Quaderns d'Italià 19, 2014 **109-124**

Les traduccions catalanes del *Decameró*

Francesc Vallverdú (1935-2014)

Resum

L'autor d'aquest text —que reprèn, una mica revisada, la conferència que donà al Museu de Sant Cugat en motiu de les celebracions del setè centenari del naixement de Giovanni Boccaccio— comenta algunes qüestions referents a les traduccions catalanes del *Decameró*, en particular la signada a Sant Cugat el 1429 i la seva (Barcelona, 1989).

Paraules clau: Giovanni Boccaccio; *Decameró*; traducció catalana.

Abstract. *The Catalan Translations of* Decameron

The author of this text —who retrieves the revised conference he gave at Museu de Sant Cugat on the occasion of the celebrations for the 700 anniversary of the birth of Giovanni Boccaccio— comments upon further issues related to the Catalan translations of *Decameron*, in particular the one signed in Sant Cugat in 1429 and his own (Barcelona, 1989).

Keywords: Giovanni Boccaccio; *Decameron*; Catalan translation.

ISSN 1135-9730 (paper), ISSN 2014-8828 (digital)

VISIT…

Em sento molt honorat de participar en aquest cicle patrocinat per l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès amb motiu del 700 aniversari del naixement de Giovanni Boccaccio —i només em sap greu de no haver pogut assistir a totes les sessions.[1]

Per a mi, la traducció del *Decameron*[2] —o com en diem en català, *Decameró*—,[3] que J. M. Castellet i J. Molas em van encarregar per a la col·lecció «Les millors obres de la literatura universal» (més coneguda per MOLU), ha estat una de les comeses més gratificants no sols en la meva tasca de traductor, sinó també en la meva trajectòria literària. La fervent admiració que a partir d'aleshores he sentit per aquest gran escriptor italià i, en particular, per la seva obra mestra, m'ha permès transitar per una de les dimensions literàries més fecundes del meu aprenentatge.

Entrant ja en matèria, val a dir que la cultura catalana s'ha mostrat francament receptiva al mestratge de Boccaccio, sobretot com és sabut en algunes obres concretes. Cronològicament, cal destacar en primer lloc la iniciativa de Bernat Metge: em refereixo a la seva versió de *Valter e Griselda* (1388), la novella x, de la desena jornada del *Decameró*, que Metge va traduir a partir de la versió llatina que n'havia fet Petrarca, en ofrena al seu amic Boccaccio. Ni que fos de manera indirecta, el cas és que als tretze anys de la mort de l'escriptor de Certaldo, un gran escriptor català, profund admirador dels pares de l'humanisme italià, es mostra un bon deixeble d'ells, amb un brillant resultat literari.

Després de Metge, la llista de traduccions s'acreix: el *Corbatxo* (1397), traduït pel mercader barceloní Narcís Franc; el *Decameró*, de traductor anònim, manuscrit datat a Sant Cugat l'any 1429; i la polèmica *Fiammetta*, atribuïda a un no ben identificat Pere Roca i enllestida a la segona meitat del segle xv, que fou editada per Miquel i Planas el 1908.[4]

1. Publiquem el text de la conferència que Francesc Vallverdú va fer el dia 14 de novembre de 2013 al Museu de Sant Cugat en motiu dels actes de celebració del setè centenari del naixement de l'escriptor toscà. Malauradament no va poder fer-ne la darrera revisió com hauria estat la seva voluntat, segons escrivia en diversos missatges al coordinador del actes del VII Centenari al Museu de Sant Cugat, dels quals destaquem el del dia 19 de novembre de 2013: «El text no el considero, però, definitiu, perquè en la meva anàlisi se'm va escapar un importantíssim article de Martí de Riquer publicat a Itàlia i l'interessant pròleg, ben documentat, però amb algunes llacunes, de Ferran Gadea al volum escolar *Deu del Decameró*. De tota manera, crec que aquests oblits no invaliden el meu treball». I encara pocs dies abans de morir escrivia aquesta nota: «El cas és que hi ha dos o tres errors [a la primera part] que jo hauria de corregir abans de poder-lo publicar, i en aquests moments, no estic en condicions de fer aquestes esmenes» [27 de maig de 2014]. Mai no vam rebre el seu permís per publicar-lo, però juntament amb la seva família, i en particular amb la seva filla Rosa, hem cregut important fer-ho, no només per homenatjar l'excel·lent tasca de traducció que va fer, sinó també per la perícia crítica que demostra en aquest treball. (NdR)
2. Giovanni Boccaccio, (1980): *Decameron,* a cura de Vittore Branca, Milà: Mondadori, 1985.
3. Giovanni Boccaccio, *Decameró,* vols. I i II, traducció de Francesc Vallverdú, Col·lecció MOLU, Barcelona: Edicions 62, 1984.
4. Ramon Miquel y Planas, «Nota preliminar sobre *La Fiameta* en català», a Johan Boccacci, *La Fiameta.* Barcelona: Societat Catalana de Bibliòfils, 1908.

Com és sabut l'obra més difosa de Boccaccio en època antiga dins l'àmbit hispànic va ser el *Corbatxo*, l'únic dels seus llibres imprès aquí al segle xv (1498). Aquest llibre, amb què s'inicià un llarga tradició de literatura misògina, va influir en diversos autors catalans, entre els quals el ja esmentat Bernat Metge, en passatges sencers de *Lo somni*, i Jaume Roig, en diversos moments de *L'espill*.

Centrant-nos ja en les traduccions catalanes, cal portar a col·lació en primer lloc —no tan sols per raons cronològiques, sinó també pel mèrit excepcional que té aquesta traducció— el famós manuscrit de Sant Cugat, sens dubte obra d'un sol traductor, descartant les dubitacions que s'havien tingut fins ara.[5] Com és sabut, durant segles aquest manuscrit va restar inèdit i no fou fins l'any 1910 que es va imprimir de la mà de l'erudit Jaume Massó i Torrents.[6] A desgrat del mèrit innegable d'aquesta iniciativa, és a dir, el fet de rescatar de l'ostracisme un text importantíssim, Germà Colón ha arribat a replicar amb sarcasme que l'edició d'en Massó «no és gens recomanable».[7]

L'any 1915 foren reeditades per Ramon d'Alòs tres novel·les del *Decameró* català (v, 9; vi, 4; x, 7) per a una crestomatia escolar italiana, que recollia traduccions.

Els anys 1926-1928, l'editorial Barcino incorporà el *Decameró* publicat per Massó («molt recomanable», segons l'editor) a la seva celebrada col·lecció «Els Nostres Clàssics».[8] D'aquesta edició només se'n van publicar dos volums, per la qual cosa tan sols abasta fins a la fi de la segona jornada, més o menys una quarta part de l'obra original. L'edició d'«Els Nostres Clàssics» compta amb una important introducció de Carles Riba, el qual, emmirallant-se en Francesco de Sanctis, considera que Boccaccio observa els homes amb «una curiositat irresponsable, tota purament d'artista: ací hi ha la seva feblesa i la seva força».[9] Sense entrar en l'anàlisi d'aquesta apreciació —no és aquest el moment ni el lloc de fer-ho—, Riba, i De Sanctis, apunten idees molt suggerents sobre el *Decameró*. D'altra banda, en aquesta introducció trobem uns comentaris força aguts sobre la traducció de Sant Cugat que no recolliré aquí per no fer massa prolixa la meva intervenció i que en qualsevol cas estan a l'abast de les persones interessades en la qüestió, les quals poden consultar el volum de l'Editorial Barcino.[10] No puc acabar aquesta llarga disquisició sense remetre'm a la meva discrepància sobre alguns aspectes de la valoració que Carles Riba i, en particular, Mario Casella fan sobre la traducció de Sant Cugat.[11]

5. Germà Colón, «Un aspecte estilístic de la traducció medieval del *Decameron*». Article publicat el 1971 ara inclòs al volum Germà Colón, *La llengua catalana en els seus textos*, Barcelona: Curial, 1978, p. 235 ss.; 252-253.
6. Joan Boccacci, *Decameron*, traducció catalana editada per Jaume Massó i Torrents, Nova York: The Hispanic Society of America, 1910.
7. Germà Colón, *cit.*, p. 235.
8. Joan Boccaccio, *Decameró*, vols. i i ii, «Els Nostres Clàssics», Barcelona: Editorial Barcino, 1926-1928.
9. Carles Riba, «Introducció», a Joan Boccaccio, *Decameró*, 1926, *cit.*, p. 11.
10. *Ibid*, p. 15-24.
11. Francesc Vallverdú, «Presentació» i «Nota sobre l'edició», a Giovanni Boccaccio, *Decameró*, 1984, *cit.*, p. 11.

Finalment, hi ha també una edició pirata portada a terme per l'editorial barcelonina AHR l'any 1964, que reproduí en facsímil el text de Massó i Torrents, sense indicar-ne l'editor i sense cap nota.

A part d'aquestes publicacions completes o parcials del manuscrit de Sant Cugat, cal esmentar també que Manuel Milà i Fontanals va publicar la traducció de la novel·la novena de la primera jornada —la més breu del *Decameró*— en una antologia promoguda per l'erudit italià Giovanni Papanti, amb motiu del cinquè centenari de la mort de Boccaccio. Aquesta antologia incloïa traduccions a diferents llengües i dialectes de la novel·la indicada.[12]

No podem deixar d'incloure en aquesta llista de versions del *Decameró* la remarcable restitució textual del proemi que Lola Badia va fer en una impecable lliçó del manuscrit de Sant Cugat, amb nombroses discrepàncies en puntuació i fins i tot en vocables respecte a l'edició de Massó i Torrents.[13]

I per tal que la llista sigui completa, hem de deixar constància en aquesta llista del fet que l'any 1984 es publicà una nova traducció catalana del *Decameró*, a cura de qui us parla, dins la col·lecció «Les millors obres de la literatura universal» (MOLU) d'Edicions 62.

No conec altres traduccions del *Decameron* al català. Tanmateix, he de fer constar que quan s'estava preparant l'edició de la meva traducció, Maria Aurèlia Capmany em va confessar que ella també l'estava traduint. El cas és que ignoro si aquest text existeix, perquè ni ella me'n va parlar més, ni ningú n'ha dit res després de la seva mort.

Arribats en aquest punt, els qui han tingut la paciència d'escoltar-me poden plantejar-se una qüestió crucial. Tothom és conscient que la cultura catalana, atesa la modèstia del seu mercat natural, no es pot permetre certs malbarataments. Així, atès que tots els especialistes consideren que el manuscrit datat a Sant Cugat el 1429 és una excel·lent traducció catalana del *Decameró*, com és que Edicions 62 va optar, al capdavall, per fer-ne una traducció moderna?

Mirarem de justificar-ho. El text del segle xv presenta tres menes de distorsions o desviaments (en algun cas serien franques «deficiències»), que són un entrebanc per al lector d'avui:

En primer lloc, es tracta d'una traducció medieval i cada dia que passa se'ns fa més llunyana, fenomen que també ocorre amb altres llengües de molt més abast. El català clàssic del manuscrit de Sant Cugat és certament molt més fidel al text original del *Decameron*, però si l'italià i el català medievals han evolucionat notablement des d'aleshores, no serà sempre més atractiva per al lector català actual una traducció en l'estàndard modern?

En segon lloc, el manuscrit del segle xv respon a la mentalitat traductorial de l'època: més que una traducció tal com l'entenem avui, consistia quasi sempre en una veritable reelaboració del text, un anostrament molt deliberat,

12. Vegeu Cesáreo Calvo Rigual, «Las traducciones del *Decameron* de Boccaccio en España (1800-1940)», *Quaderns d'Italià*, n. 13, 2008, p. 83-112; 86.
13. Vegeu Lola Badia, «Sobre la traducció catalana del *Decameron* de 1429», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, volum 35, 1974, p. 69-101; 95-96.

un procés en què el traductor intervenia sovint allargant passatges o escurçant-ne d'altres, perquè així pensava servir millor els seus propis lectors.

En tercer lloc, el text català del segle xv té més errors i llicències de traducció del que generalment se sol dir. És cert que algunes d'aquestes interpretacions errònies són gracioses i la majoria no n'entrebanquen la lectura, però no deixen de ser pràctiques que distorsionen el discurs original.

En conclusió, ponderades les tres categories de desviaments, potser els únics que podrien ser llimats en una edició modernitzada serien els que hem comentat en tercer lloc (errors i llicències). De tota manera, fins a on és possible d'intervenir en aquesta direcció sense perpetrar una greu manipulació del text medieval? Encara més: si aquesta intervenció seria dubtosa, les altres dues (restituir els passatges segons l'original italià o bé modernitzar el vocabulari i/o la gramàtica) implicarien una distorsió més injustificada que la que pretenïem esmenar.

A part d'aquestes objeccions que hem plantejat a la manipulació del text medieval, cal tenir present un altre factor. No sabem quin manuscrit del *Decameron* va utilitzar el traductor de Sant Cugat. Per tant, no sabrem mai si les distorsions i les llicències detectades per nosaltres són atribuïbles al traductor o bé al manuscrit italià per ell utilitzat. És una objecció més, per ventura marginal, però no podem deixar de prendre-la en consideració.

En definitiva, tot ens porta a respectar plenament el text de 1429 —si de cas, és clar, «pentinant-lo» en ortografia i puntuació per facilitar-ne la lectura actual—, per tal com, al capdavall, es tracta d'un veritable monument literari que prestigia la cultura catalana. I un cop assumit aquest respecte, s'entenen perfectament les raons que van portar als promotors de la col·lecció MOLU a encarregar una nova traducció al català d'un text fonamental de la literatura universal!

Després d'aquesta potser massa llarga divagació, amb algun excursus metalingüístic, em pertoca explicar com penso enfocar les aproximacions als textos i la seva comparació. Vull advertir, d'entrada, que no pretenc fer una estricta comparació lingüística o literària entre els textos. Considero que aquest procediment seria totalment fora de lloc en una comunicació com aquesta. D'altra banda, he descartat la sistemàtica revisió de tots els treballs que s'han dedicat a analitzar la traducció de Sant Cugat: no m'entretindré, doncs, a resseguir cadascun dels comentaris de Carles Riba (1926) o Germà Colón (1971), a què m'he referit abans. La meva pretensió és principalment comentar alguns detalls curiosos no observats per altres analistes que puguin interessar als meus oients. I com que no sé si tindré temps de comentar-los tots, des d'ara encoratjo als amables assistents que hagin pogut quedar inoculats amb el virus comparatiu d'esplaiar-se més tard a casa seva.

Qüestions referents a la traducció al català del *Decameró*

PROEMI

El primer paràgraf del proemi («Umana cosa è aver compassione [...] il sento essere rimaso») és una de les mostres més esplèndides del Boccaccio llatinitzant. Als ulls del lector modern pot aparèixer com un text d'una intel·ligibilitat

entrebancosa i fins i tot artificiós. Però si hi parem atenció ens adonem que el discurs té una gran vigoria o que el manuscrit de Sant Cugat ho trasllada perfectament.

Cal remarcar que les discrepàncies fonamentals entre les dues traduccions catalanes (la del segle xv i la del segle xx) són la presència de nombroses modernitzacions en la versió de MOLU («tenir», «malgrat», «tothom», «penes i treballs», «excessiu»...). Destaquem també una discrepància estilística curiosa: al manuscrit de 1429 llegim «la dona que no amava», allà on l'italià diu «donna amata» —i MOLU literalment «dona amada»: no cal dir que aquest recurs estilístic de Sant Cugat és ben legítim.

Observem, també, el curiós desviament interpretatiu de les ratlles finals del proemi. L'autor, en manifestar l'esperança que les seves lectores puguin trobar la manera de no avorrir-se, els demana que si aconsegueix aquest bon resultat en donin gràcies a Amor («el qual deslliurant-me dels seus lligams —explica tot seguit— m'ha concedit de poder atendre a llurs plaers» —és a dir, els de les lectores—). El traductor de Sant Cugat també dóna les gràcies a Amor, però ho interpreta així: «m'ha consentit de poder entendre al seu plaer», és a dir, segons que explica Lola Badia, per parlar i escriure dels plaers d'Amor.[14]

En resum, tractant-se d'un text tan elaborat com aquest —i prescindint d'alguns errors de traducció potser atribuïbles al manuscrit italià consultat—, és just de valorar l'estil de la traducció catalana del segle xv, en conjunt, com a més fidel a l'original italià que la versió de MOLU.

PRIMERA JORNADA

Introducció

Es tracta d'un text bastant llarg, escrit amb molta cura i precisió, en què l'autor explica les circumstàncies que donaren origen al *Decameró* i el seu propòsit literari. Com que les dones són les destinatàries principals del seu llibre, l'autor s'adreça a elles per justificar-se.

Comentarem els dos primers paràgrafs (o tres segons algunes edicions), és a dir, des de «Quantunque volte...» fins a «...a cui venieno».

La traducció de Sant Cugat és, en general, molt ajustada. El traductor se sent còmode amb el discurs original i el trasllada al català en un estil excel·lent. De tota manera, observem algunes interpretacions sorprenents: així, la frase de les línies 6-7 de l'original és traduïda al manuscrit del segle xv en aquests termes: «no vull que d'aquí avant la sua guerra espavent aquest meu començament», allà on pròpiament havia de dir: «no vull que això us espanti de continuar llegint, com si sempre haguéssiu de prosseguir la lectura entre sospirs i llàgrimes».[15]

14. Lola Badia, *cit.*, nota 59.
15. Cal recordar, una vegada més, que no sabem quin manuscrit va consultar el traductor de Sant Cugat. Sense aquesta informació, difícilment podem atribuir al traductor la causa de

Unes ratlles més avall, l'original descriu la imatge del caminant que es troba

> una montagna aspra e erta, presso alla quale un bellissimo piano e dilettevole sia reposto.

El manuscrit de Sant Cugat diu:

> una muntanya aspra e dreta, aprés de la qual ve una planície molt plana e delitable.

Aquí, absurdament, repeteix el significat («planície», «plana») i s'oblida d'indicar que el pla era amagat («reposto»).

Voldria, també, remarcar-vos el passatge que en italià diu:

> Dico adunque che già erano gli anni della fruttifera incarnazione del Figliuolo de Dio al numero pervenuti di milletrecentoquarantotto, quando nella egregia città di Fiorenza, oltre a ogn'altra italica bellissima, pervenne la mortifera pestilenza.

En casos semblants, el manuscrit de Sant Cugat utilitza un recurs estilístic que no apareix a l'original (aquí, el traductor del segle xv repeteix un mateix verb («pervenguts», «pervenc», mentre que en italià l'equivalent només apareix una vegada). Germà Colón considera que aquest tret estilístic del traductor anònim de Sant Cugat és tan habitual en el seu text que cal pensar que és a propòsit.[16] A parer meu, considero més probable que el nostre traductor no combregués amb els preceptes de la retòrica clàssica que recomanen no repetir significants en una mateixa proposició.

Finalment, cal esmentar el cas del llarg paràgraf de l'original (it.: des de «E in quella non valendo...» fins a «...a ciascuno a cui venieno»), que en el manuscrit català del segle xv apareix resumit i amb una puntuació molt discordant. Per a mi és una prova fefaent que l'original italià utilitzat pel traductor de Sant Cugat contenia moltes lliçons diferents del que avui considerem canònic.

PRIMERA JORNADA

Novel·la tercera

Es tracta d'un apòleg molt enginyós, del qual tan sols penso comentar els paràgrafs finals (ides d'«E così vi dico...» fins a «...appresso di sé il mantenne»).

Si llegim la traducció de Sant Cugat sense comparar-la amb l'original, la versió catalana ens sonarà molt satisfactòria i autèntica. Ara: si entrem en el detall comparatiu, constatarem que mentre el text italià té 152 paraules, el

---

la interpretació errònia, per la qual cosa en aquests casos la nostra valoració sempre serà provisional.

16. Germà Colón, *cit.*, p. 238-239.

manuscrit català del segle xv en té 195. Que la traducció és innecessàriament allargassada ens ho confirma la versió de MOLU, que resol el mateix passatge amb 161 paraules (34 menys que Sant Cugat).

Val a dir —una vegada més— que les interpretacions del manuscrit de Sant Cugat poden ser degudes al fet d'haver consultat un altre original.

PRIMERA JORNADA

Novel·la sisena

Aquesta novel·la és molt interessant, perquè s'hi blasma «la malvada hipocresia dels religiosos», un tema recurrent en el *Decameró* i que ha donat peu a la brama de l'anticlericalisme de Boccaccio.

Voldria comentar sis de les llicències que el traductor de Sant Cugat es permet en aquesta novel·la.

Un primer exemple és al final del tercer paràgraf. Allà on l'original diu, amb un cert to d'irreverència, «un vino sì buono che ne berrebbe Cristo», el manuscrit del segle xv diu més planerament: «un vi tan fi que Déu ne beguera si anés per terra».

Un segon exemple. Al final del quart paràgraf podem llegir aquesta frase: «lo'nquisitore santissimo e divoto di san Giovanni Boccadoro». Es tracta d'una referència irònica a la seva cobejança de florins d'or —que duien l'efígie de sant Joan—. Observem, doncs, que el traductor de San Cugat va esquivar el sarcasme anostrant innocentment: «l'enqueridor, com a persona devota e molt santa...» (Per cert, el fet que en la versió de MOLU l'apel·latiu del sant sigui una vegada Boca d'Or i una altra Barba d'Or procedeix literalment de l'edició que vaig fer servir.)

Un tercer exemple. A l'inici del cinquè paràgraf, l'original diu: «quasi costui fosse stato Epicuro negante l'etternità delle anime». En aquest cas, el nostre traductor no va entendre la frase o no sabia qui era Epicur: «aquest volguera ésser estat negador de semblants paraules...».

Un quart exemple. A la meitat del mateix paràgraf, apareix una altra frase sarcàstica: «una buona quantità della grascia di san Giovanni Boccadoro», que en pla català equivaldria a «una bona quantitat del greix de sant Joan Boca d'Or» (MOLU), però que en el manuscrit de Sant Cugat es tradueix per un fantasiós «empremtes de sant Joan Boca d'Or».

Un cinquè exemple. La frase del sisè paràgraf que fa:

> La quale unzione, sì come molto virtuosa, avvegna che Galieno non ne parli in alcuna parte delle sue medicine, sì e tanto adoperò, che il fuoco minacciatogli di grazia si permutò in una croce;

és interpretada pel traductor de Sant Cugat d'una manera sorprenent:

> Lo qual untament ha tan gran propietat en apagar lo foc que Galièn ni Hipocras no posen en llurs llibres medicina qui tan apropiada sia;

El fet que al·ludeixi a una altra autoritat mèdica (Hipòcrates en la seva forma antiga) confirma que el traductor era una persona culta i que podia entendre perfectament el passatge. Una vegada més ens queda el dubte del manuscrit consultat.[17]

Finalment, el sisè i últim exemple, referent a l'enrabiada culminant de l'odiós inquisidor protagonista de la novel·la. L'original diu:

> e per bizzarria gli comandò che quello que più gli piacesse facesse, senza più davanti venirgli.

En català aquesta frase equival a

> i en un rampell li manà que fes el que més li plagués i que no tornés a venir davant seu.

Vet aquí el que s'inventà el traductor del segle xv:

> Mas pus no pogué tornar a ell, tornà's als frares qui tan se n'eren risos, e aquells corregí extremadament davant lo bon hom.

PRIMERA JORNADA

Novel·la novena

Aquesta és la novel·la més breu del *Decameró*. La història és un prodigiós joc d'enginy, que se segueix molt bé en una lectura amatent i empàtica amb la protagonista. La narració és tan sintètica que algun passatge sembla a primera lectura obscur.

D'aquesta narració se'n conserven tres traduccions al català: la més antiga és naturalment la del segle xv; en tenim una altra del segle xix a cura de Manuel Milà i Fontanals (1875);[18] i la tercera, del segle xx, és a dir, dins la col·lecció MOLU.

Comentaré només el passatge inicial del relat, en què Boccaccio, en referir-se a l'agressiva conducta del rei de Xipre, la descriu així:

> egli era di sì rimessa vita e da sì poco bene, che, non che egli l'altrui onte con giustizia vendicasse, anzi infinite con vituperevole viltà a lui fattene sosteneva; in tanto che chiunque avea cruccio alcuno, quello col fargli alcuna onta o vergogna sfogava.

La redacció, elaboradament sintètica, és enrevessada, però considero que en la traducció de MOLU es percep clarament el sentit de l'original, el qual

17. Una observació sobre la traducció de MOLU. Al final de la frase hi ha l'afegitó "cosida a l'hàbit" que no figura a l'original. És un exemple d'explicitació lícita –la frase "es permutà en una creu" no és intel·ligible per a un lector d'avui--, per tal de no haver de recórrer a una vitanda nota a peu de pàgina.)
18. Dins *I parlari italiani in Certaldo alla festa del V centenario di messer Giovanni Boccacci: Omaggio di Giovanni Papanti*, Livorno: Francesco Vigo, 1875, p. 712-714.

penetra d'una manera molt elegant en el miserable comportament del rei de Xipre. De tota manera, les característiques d'aquest passatge foren un parany no sols per al traductor medieval, sinó també per a un gran filòleg, com Milà i Fontanals.

El manuscrit del segle xv resumeix el passatge («ell era un home de si mala vida, que com que ell li'n fes més no els ne castigaria en nenguna manera»), amb una dubtosa interpretació —i amb un error de transcripció que potser es podria aclarir amb una edició més acurada del manuscrit de Sant Cugat.

Més desconcertant és la interpretació de Milà i Fontanals, que sembla no haver entès el ressentiment del rei:

> ell era de vida tan fluixa, de tan poca bondat que no solament no venjava ab justícia los oprobis dels altres, ans en sofria ab vituperable vilesa infinits a ells fets.

Val a dir, però, que en conjunt la traducció de Milà i Fontanals és molt respectuosa. I, ni que sigui un aspecte potser marginal, considero un encert traduir el «Sepolcro» original per «Sant Sepulcre» —com, d'altra banda, també trobem al manuscrit de 1429— i no pas el pelat «Sepulcre», que apareix a MOLU.

SEGONA JORNADA

Novel·la novena

La novel·la narra una història rocambolesca amb un final sorprenent en què els «bons» (Bernabò i Zinebra) són generosament premiats i el malvat (Ambrogiuolo) és cruelment castigat. Comentaré els paràgrafs conclusius, des d'«Il soldano, il quale sempre per uomo...» fins al colofó «E così rimase lo'ngannatore a piè dello'ngannato», amb dos moments curiosos de la traducció de Sant Cugat:

Primer moment. Quan Bernabò descobreix a la cort del soldà que la seva muller Zinebra és viva, l'escena és descrita així per Boccaccio:

> [Bernabò], riconosciutola, a' piedi di lei si gittò piagnendo e domandando perdonanza, la quale ella, quantunque egli maldegno ne fosse, benignamente li diede, e in piede il fece levare, teneramente sì come suo marito abbracciandolo.

En contrast, el traductor de Sant Cugat resumeix així el passatge:

> [Bernabò] aprés que l'hac reconeguda, se gità als seus peus e, plorant, la besà e l'abraçà.

El relat és tan sintètic que el traductor no sols oblida la indignitat de Bernabò, sinó que a més silencia el magnànim perdó de Zinebra. ¿Es simplement un descuit o un rampell de misogínia?

Segon moment. Per celebrar la feliç retrobada dels esposos, el soldà ofereix una «bellissima festa»:

> in quella [festa] Bernabò, come marito di madonna Zinebra, e madonna Zinebra, sì come valorosissima donna, onorò.

Tampoc en aquesta ocasió no és feliç la traducció de Sant Cugat:

> ab la qual [festa] honrà misser Bernabò així com marit de madona Geneva.

Mentre que per a Boccaccio qui calia destacar en primer terme era madonna Zinebra —«valorosissima donna»—, en el manuscrit català del segle xv el soldà només honora el marit. Una vegada més, però, la crítica ha de quedar en suspens pel fet que ignorem el manuscrit italià utilitzat.

TERCERA JORNADA

Novel·la primera

És una de les novel·les més populars del *Decameró*, sens dubte pel seu caràcter transgressor. La rúbrica és ben explícita: «Masetto de Lamporecchio es fa passar per mut i esdevé hortolà d'un monestir de monges, les quals totes concorren a jeure amb ell.»

Ens fixarem en el desenllaç —des que l'abadessa descobreix que l'hortolà no és mut fins al colofó—, perquè aquest passatge dóna peu a unes consideracions sobre l'autocensura, per la circumstància que l'exabrupte blasfem que apareix en l'original no és recollit pel traductor de Sant Cugat —ni, segons sembla, per altres traductors del *Decameró* en altres llengües.

Abans, però, de comentar l'exabrupte, esmentem unes remarcables coincidències entre les dues traduccions catalanes: els dos textos empren sempre «monges» i «abadessa», allà on l'original prefereix «donne» i «donna». Aquesta discrepància, que només deixaré apuntada, potser respon a diferències culturals entre la Toscana del segle xiv i el context sociocultural català (ja des del segle xv). En canvi, no tinc prou documentació per explicar per què el càrrec de «castaldo» en italià (és a dir, majordom) sigui traduït per «procurador» en el manuscrit català del segle xv i per «ecònom» —un terme potser massa modern— en MOLU.

Ara: el punt que mereix un comentari especial, com ja he avançat, és la frase final de la novel·la que descriu la partença de Masetto amb aquestes paraules:

> (...) donde con una scure in collo partito s'era se ne tornò, affermando che così trattava Cristo chi gli poneva le corna sopra'l cappello.

En el manuscrit català del segle xv s'explica així:

> (...) eixint de sa terra pobre amb una destral al coll, aprés molt temps se'n tornà ric e ben anant entre sos amics e parents. E veus quin guardó ret nostre Senyor en aquells qui en tal manera serveixen e fan bones obres.

Com podeu observar, el nostre traductor defuig la ironia blasfema i s'inclina per «emblanquir» l'exabrupte final. Val a dir que la referència literal («així tractava Crist qui li posava banyes damunt la corona») és molt irrespectuosa per a algunes sensibilitats. Segons explica Cesáreo Calvo Rigual en un interes-

sant article sobre les traduccions espanyoles del *Decameró*, totes elles defugen aquesta blasfèmia i fins i tot la traducció castellana més antiga incorre en aquest punt en un error.[19]

No voldria acabar aquest comentari sense fer una autocrítica. Repassant els textos per a aquesta conferència, m'he adonat que en la meva traducció em vaig saltar un incís important («perquè el monestir no fos bescantat»), descuit que per fortuna no impedeix pas la comprensió del relat. D'altra banda, envejo el meu predecessor de Sant Cugat per haver traduït «una scure in collo» per «una destral al coll», allà on jo vaig posar «una destral a l'espatlla», expressió de la qual no tinc gaire clar que sigui prou genuïna.

JORNADA DESENA

Novel·la primera

En aquesta novel·la el que té més interès per als lectors catalans són unes referències històriques. Boccaccio situa el seu relat a la península Ibèrica i explica la història d'un cavaller toscà, de nom Ruggeri de' Figiovanni, traslladat a la cort d'Alfons, rei d'Espanya —diu literalment l'autor, que no dóna més detalls sobre aquest monarca—. Considerant que el *Decameró* fou escrit els anys 1349-1351, es pot dubtar raonablement si es tracta del rei Alfons VIII de Castella (1155-1214) o del rei Alfons el Benigne de Catalunya-Aragó (1299-1336). Val a dir que la majoria de comentaristes identifiquen aquest rei amb Alfons VIII de Castella —l'únic que gosaria, certament, fer servir l'apel·latiu de «rei d'Espanya»—, ja que el rei català és contemporani de Boccaccio i seria estrany que no l'hagués conegut com a Alfons d'Aragó.

Cal observar que el traductor de Sant Cugat, com a bon patriota, identifica el personatge amb Alfons el Benigne, la qual cosa el porta a introduir diversos retocs en el relat per fer-lo versemblant: *1)* allà on l'original diu «rei d'Espanya», ell es refereix al «rei Anfòs» (en la forma primitiva del nom); *2)* per donar tota la coherència a la seva interpretació fa sortir viles catalanes (Barcelona, com a capital reial, Montmoló, Gerona); *3)* modifica el context quan li és necessari (així allà on l'italià diu «se n'andò in Ispagna» el traductor tira al dret: «se n'anà en la ciutat de Barcelona»).

El passatge més rellevant en aquest sentit és el parlament final del rei. En efecte, on l'original diu:

> Io so che voi non avete animo di divenire spagnuolo,

el traductor de Sant Cugat ho adapta així:

> Jo sé que vós no sou vengut ací per ésser Cathalà,

Totes aquestes interpretacions són coherents amb l'opció del traductor a favor d'Alfons el Benigne.

19. Cesáreo Calvo Rigual, *cit.*, p. 102.

JORNADA DESENA

Novel·la segona

D'aquesta novel·la, només en recolliré un breu passatge pel seu especial interès lingüístic —i per la lliçó que se'n deriva—. El conte narra els tràfecs de l'abat de Cluny —un dels eclesiàstics més rics de la seva època—, el qual, anant cap al balneari de Siena per curar-se de mal d'estómac, en passar per les terres del bandit Ghino di Tacco, és segrestat per aquest i traslladat al seu castell. Ghino, en saber que l'abat anava a Siena a prendre banys per guarir-se,

> pensossi di volerlo guerire senza bagno; e faccendo nella cameretta sempre àrdere un gran fuoco e ben guardarla, non tornò a lui infino alla seguente mattina; e allora in una tovagliuola bianchissima gli portò due fette di pane arrostito e un gran bicchiere di vernaccia da Corniglia, di quella dell'abate medesimo...

Aquest paràgraf, en la traducció de MOLU, fou traslladat així:

> i pensà de guarir-lo sense prendre banys; i fent encendre un bon foc a la cambra, sempre vigilat, no tornà a veure'l fins a l'endemà, i llavors, en un tovalló blanquíssim, li portà dues llesques de pa torrat i un bon got de garnatxa de Corniglia, de la mateixa de l'abat...

Com ja he explicat en altres ocasions, tan bon punt vaig enllestir la versió d'aquest passatge, em va sobrevenir un dubte: l'escenari i els detalls d'aquest relat semblaven tan «nostrats» que vaig tenir la impressió que m'havia deixat arrossegar per l'anècdota. Això em portà a consultar el manuscrit català del segle xv, per convalidar o replantejar la meva versió. I com ho havia fet el traductor de Sant Cugat? Escolteu-ho bé:

> e pensà de voler-lo guarir sens bany; en la dita cambra on lo abat estava féu encendre un gran foc, e aquell féu tots temps cremar; e a ell no tornà fins al matí següent, e llavors amb una tovallola bella e molt blanca li aportà dues llesques de pa torrat i un gran got de garnatxa d'aquella mateixa de l'abat...

Tantes coincidències en les dues versions catalanes d'aquest fragment em van semblar un prodigi: tots dos traductors havíem triat literalment dotze noms o verbs iguals, emprats en la mateixa forma. En dos casos no coincidírem, perquè optàvem per formes estilístiques diferents: allà on el manuscrit del segle xv triava «al dia següent» —calcat a l'original—, jo posava «l'endemà» —i potser no hauria calgut—; i allà on ell deia «molt blanca» jo preferia «blanquíssima», per mantenir l'estil llatinitzant.[20]

20. Un comentari al marge; el traductor de Sant Cugat incorre en dos errors menors: els fals amic *tovallola* en lloc de *tovalló* i el cultisme *aportà* en lloc del més planer *portà*. D'altra banda, omet la referència al lloc d'origen de la garnatxa: Corniglia, la població més petita de les Cinque Terre, a la Ligúria. El nostre predecessor potser va tenir el mateix dubte que tinc jo —com és que l'abat consumia regularment aquesta garnatxa?— i, per no entrar en raons, va preferir eliminar la denominació d'origen.

En resum, les coincidències eren tantes —particularment sorprenents en els casos en què l'italià i el català per designar un mateix significat utilitzen significants de forma o origen diferent com ara «encendre» / «àrdere», «llavors» / «allora», «llesques» / «fette», «torrat» / «arrostito», «got» / «bicchiere»...—, que això em portà a una reflexió sociolingüística més general, com potser ja coneixen els meus lectors. En efecte, aquestes prodigioses coincidències entre dos estàndards de català, separats per un lapse multisecular, expliquen, a parer meu, entre altres coses, la pervivència de la llengua catalana al llarg de cinc-cents cinquanta anys, malgrat les circumstàncies adverses i les vicissituds que ha sofert.[21]

DESENA JORNADA

Novel·la setena

Que el traductor de Sant Cugat es devia sentir captivat per aquesta novel·la és visible ja des de la rúbrica. Allà on en italià hi ha una descripció concisa:

> Il re Piero, sentito il fervente amore portatogli dalla Lisa inferma, le conforta, e appresso ad un gentil giovane la marita, e lei nella fronte baciata, sempre poi si dice suo cavaliere.

El manuscrit català del segle xv s'allargassa en els detalls:

> Lo Rei En Pere d'Aragó, sentint la fervent amor de Lisa, qui per amor de ell era emmalaltida, la confortà, e aprés fou guarida, la maridà ab un bell jove, e ell besant-la, tots temps aprés se apel·là son cavaller.

Certament, el més destacable d'aquesta novel·la per a nosaltres és el protagonisme de Pere el Gran, proclamat rei de Sicília el 1282. Observem una curiositat sociocultural: malgrat que com és natural Boccaccio es refereix al monarca com «il re Piero di Raona» —és a dir, «el rei En Pere d'Aragó», en pla català—, quan l'autor descriu la festa de celebració explica que els cavallers feien les justes «armeggiando egli alla catalana» o, dit en paraules del traductor de Sant Cugat, «faent lo rei alguns fets d'armes a la cathalana».

En opinió de Massó i Torrents un precedent d'aquesta llegenda figura en la *Crònica* de Bernat Desclot:

> No sabem que cap dels erudits que s'han ocupat de la qüestió de les fonts del *Decameron* hagi fet constar que la tradició de la dona enamorada del Rei Pere el Gran mentres era a Sicília, la retreu també el nostre cronista Desclot, que escriu mitja centúria abans que Boccacci, quasi contemporàniament als fets.[22]

Val a dir que la història de l'enamorament és molt diferent, perquè en aquest cas es tracta d'una dona casada:

21. Francesc Vallverdú, *cit.*, p. 11-12.
22. Jaume Massó i Torrents, «Nota preliminar», a Joan Boccacci, *Decàmeron*, 1910, *cit.*, p. xi

> Quan la dona aquesta viu lo rei —explica Desclot—, que null temps no l'havia vist, fou molt enamorada, així com de senyor valent e agradable, no gens per mal enteniment.[23]

conclusió de l'autor

He reproduït la part final de la conclusió perquè, els qui amb tanta paciència m'heu escoltat, tingueu a l'abast el famós testimoniatge del traductor català del segle xv, gràcies al qual avui sabem que «la present translació» fou acabada el dimarts 5 d'abril de 1429 «en la vila de Sant Cugat de Vallès».

Quant a la conclusió de l'autor en si és un text molt significatiu per comprendre fins a quin punt Boccaccio considerava el *Decameró* com una obra literària perfecta. Els arguments que esgrimeix l'autor per justificar les seves *cento novelle*, per separat i en conjunt, són d'un gran interès, com va posar en relleu en aquest mateix lloc no fa gaires dies el professor Simone Ventura, la qual cosa m'estalvia d'insistir en la importància d'aquest text.

L'autor considera que no hi ha res tan indecent que no pugui ser explicat en termes decents. Recorda l'escenari en què es conten les novel·les que admet esplais que altres escenaris (església, acadèmia...) no admetrien. I justifica la varietat de registres estilístics, segons l'extensió, la duresa del contingut, el sarcasme, etc. En definitiva, Boccaccio s'avança a les injustificades crítiques que, des del primer moment, ha suscitat en les mentalitats ben pensants el *Decameró* i reclama amb arguments sòlids i convincents l'empatia del lector, o com diu ell, «de les lectores».

Finalment, voldria assenyalar que, atesa la importància singular d'aquest text, el treball del traductor de Sant Cugat mereix ser examinat amb més rigor que en altres passatges en què el talent literari i la intuïció poden compensar les males interpretacions. Examinat, doncs, el text amb aquests criteris, considero que hi detectem una alta proporció d'encerts i alguns desencerts. Al capdavall, però, aquesta constatació ens porta una vegada més a desitjar una edició plenament rigorosa del manuscrit de 1429. Un exemple de les deficiències actuals el trobem a la sisena línia de l'edició de Massó i Torrents en què apareix un «nosaltres» en comptes de «vosaltres», tal com exigeix el sentit i el context gramatical. Un text presentat amb tants errors d'edició i amb una puntuació caòtica que entrebanca o impossibilita la lectura, difícilment el podrem valorar com és just de fer-ho.

No puc, però, acabar sense deixar ben palès que, malgrat les reserves que he expressat sobre alguns aspectes de la traducció de Sant Cugat, la meva opinió per la feina feta és molt elogiosa, ja que hi predominen en gran mesura els bons resultats. Per això trobo tan ajustades les paraules de Carles Riba en la seva conclusió:

23. *Ibid.*, p. x.

> Una versió, doncs, elogiable en tals termes, no pot ésser llegida sense joia, i, més, sense orgull; però tampoc sense profit, en un temps en què es fa un esforç coordinat sobre la llengua renascuda, plegant-la al nostrament dels autors antics, deu perenne de modernitat, que foren els models, directes o indirectes, del Boccaccio.[24]

Unes paraules escrites fa quasi noranta anys que avui ressonen amb una renovada actualitat.

24. Carles Riba, *cit.*, p. 24